

ных авторитетов неизменно оставались сочинения Феодора Студита, Исаака Сирина, других проповедников «узкого пути» к Богу. В ряде текстов содержатся указания на «любовь к безмолвию», «умное делание», «умную молитву», в чем можно видеть проявление исихастских тенденций, весьма распространенных в среде часовенных-староверов.

Тексты Патерика свидетельствуют о своеобразном преломлении в современной старообрядческой книжности древних традиций. Наиболее наглядно совмещение книжного канона и реалистических описаний проявляется в агиографических нарративах. Урало-Сибирский патерик, помимо оформления исторической памяти, был призван напомнить о важности сохранения духовных и нравственных традиций в «опасные» времена.

Литература

1. Покровский, Н. Н., Зольникова, Н. Д. Староверы-часовенные на востоке России в XVIII–XX вв.: Проблемы творчества и общественного сознания / Н. Н. Покровский, Н. Д. Зольникова. – М.: Памятники исторической мысли, 2002.
2. Урало-Сибирский патерик: тексты и комментарии: В трех томах. Книга 1 (Том 1–2) / Отв. ред. Н. Н. Покровский. – М.: Языки славянской культуры, 2014.
3. Урало-Сибирский патерик: тексты и комментарии: В трех томах. Книга 2 (Том 3) / Отв. ред. Н. Н. Покровский. – М.: Издательский дом ЯСК, 2016.
4. Журавель, О. Д. Литературное творчество старообрядцев XVIII–начала XXI вв.: темы, проблемы, поэтика / О. Д. Журавель. – Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2012.
5. М. Македония. Цветник духовный для отроков / авт.-сост. Е. В. Быкова, А. А. Пригарин – Киров: ООО «Кировская областная типография», 2020.

УДК 811.161.3*27

Я. Я. Иваноў, дац., докт. філал. навук
(МДУ імя А. А. Куляшова, г. Магілёў)

АФАРЫЗМЫ І АДНАФРАЗАВЫЯ ТЭКСТЫ

Адным з найбольш дыскусійных пытанняў у сучаснай лінгвістыцы тэксту з’яўляюцца суадносіны афарызмаў з такой стракатай групай малых тэкстаў, як аднафразавыя тэксты, што складаюцца з адной фразы (з аднаго простага ці складанага сказа), але маюць разнастайны змест, шматлікія жанравыя формы і ўжываюцца ў самых розных сферах камунікацыі.

Такія тэксты з’яўляюцца спецыфічнай разнавіднасцю як малых тэкстаў, так і тэкстаў увогуле, паколькі маюць мінімальную форму, гэта мінімальныя тэксты, у якіх адсутнічае мяжа паміж асобным сказам і цэлым тэкстам. Паходжанне аднафразавых тэкстаў сягае ў сіву

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ I

даўніну, гэта і выслоўі старажытных мудрацоў, і манументальныя надпісы, і даўнія эпіграмы (рытуальныя і іншыя надпісы на прадметах), і эпітафіі, і парэміі (прыказкі, гаспадарчыя выслоўі, устойлівыя юрыдычныя формулы, народныя прыкметы, павер’і і інш.). Шмат разнавіднасцей тэкстаў маюць аднафразавую структуру, што дазваляе вылучыць іх у самастойны аб’ект лінгвістыкі.

У працы Э. М. Берагоўскай «Стилистика однофразового текста» (2015) афарызм разглядаецца як адзін з ядзерных відаў аднафразавых тэкстаў (разам з прыказкай, лозунгам, дэвізам, максімай і інш., што звычайна таксама адносяцца да афарыстычных фраз). Паняцці “афарызм” і “афарыстычнасць” даследчыца спецыяльна не вызначае (не спасылаецца і на існуючыя дэфініцыі), але прыпісвае аднафразавому тэксту якасці, уласцівыя афарызму: «монофрастичность» («первый и главный признак», што «отличает однофразовый текст от всякого другого»), «преобладание автосемантии», «тенденция к клишированию», «способность к разнообразным трансформациям» [1, с. 309–311]. У гэтай сувязі паўстае праблема суадносінаў паняццяў афарыстычнасці і манафрастычнасці, вырашэнне якой з’яўляецца важным як для таксанаміі малых тэкставых форм, так і для лінгвістычнай тэорыі афарызма [2].

На наш погляд, афарызм нельга кваліфікаваць у тэрмінах лінгвістыкі як «кананічны тэкст», што традыцыйна ўспрымаецца як спецыфічны ў адносінах да іншых тэкстаў (на суперак погляду Э. М. Берагоўскай [1, с. 22]). На самой справе, афарызм як лінгвістычны аб’ект паводле сваіх якасцей з’яўляецца складаным (можа ўтвараць з іншымі аб’ектамі больш за адно мноства), аднак валодае ўласнымі прыметамі (якія разумеюцца лінгвістамі па-рознаму, але і вызначаюцца), асноўнай з якіх з’яўляецца прымета афарыстычнасці (якая таксама разумецца па-рознаму, але заўсёды вылучаецца).

Калі звярнуцца да традыцыйнага (шырокага) разумення афарыстычнасці як сцісласці, лаканічнасці і г. д. (што характарызуе форму афарызма), то ў такім разе паняцці афарыстычнасці і манафрастычнасці цалкам супадаюць, паколькі ў самым шырокім сэнсе афарызм вызначаецца як кароткая, лаканічная фраза з сінтаксічнай пабудовай сказа (г. зн. аб’ёмы паняццяў афарызма і аднафразавы тэксту аказваюцца тоеснымі).

Такая тоеснасць (калі кожны афарызм з’яўляецца аднафразавым тэкстам, а кожны аднафразавы тэкст — гэта афарызм), зразумела, парадаксальная, паколькі на самой справе паняцці аднафразавы тэксту і афарызма знаходзяцца паміж сабой у адносінах гіпераніміі (кожны

афарызм з’яўляецца аднафразавым тэкстам, але не кожны аднафразавы тэкст — гэта афарызм). Вызначаны парадокс адразу нейтралізуецца, калі звярнуцца да семантычнага складніка якасці афарыстычнасці — абагульненасці зместу. У такім разе паняцці афарыстычнасці і манафрастычнасці (як і паняцці афарызма і аднафразавы тэксту) утвараюць несупярэчліваю гіперанімічную пару, што адпавядае рэчаіснасці (кожны афарызм — гэта аднафразавы тэкст, але толькі той аднафразавы тэкст з’яўляецца афарызмам, які мае абагульнены змест).

На гэтай падставе нельга кваліфікаваць афарызм як від аднафразавы тэксту (насуперак шырока вядомаму погляду Э. М. Берагоўскай [1, с. 23–24]), паколькі сама якасць афарыстычнасці ў семантычным плане (абагульненасць зместу) можа быць уласціва таксама многім з 70 вядомых разнавіднасцей аднафразавы тэксту. Так, афарызмамі, могуць быць і прыказка, і календарная прыкмета, і манаверш, і лірычная мініяцюра, і эпіграма, і эпітафія, і лозунг, і дэвіз, і рэкламны слоган, і плакатны тэкст, і подпіс пад малюнкам ці фотаздымкам, і альбомны запіс, і аўтограф на кнізе, і графіці, і тост, і хадзячы жарт, і эпіграма, і эпітафія, і пародыя, і футбольная крычалка, і крык вулічнага гандляра, і прыпіс да чужога тэксту, і надпіс на помніку, на значку, на майцы, на гадзінніку, на спартовым кубку і г.д., але толькі ў выпадку, калі яны маюць абагульнены змест (семантычны складнік якасці афарыстычнасці).

Трэба адзначыць, што фальклорныя афарызмы якасна і колькасна не супадаюць з усімі парэміямі як фразавымі тэкстамі малых жанраў фальклору. З фразавых разнавіднасцей парэміі толькі прыказкі характарызуюцца абагульненым зместам, таму фальклорныя афарызмы звычайна агаіасамліваюцца з прыказкамі. Аднак каля 15% адзінак, што звычайна далучаюць да прыказак, не маюць абагульненага зместу (паведамляюць пра пэўныя сітуацыі ў дачыненні да пэўных асоб ці абставін).

Такія адзінкі трапляюць у сучасныя слоўнікі прыказак паводле традыцыі з даведнікаў XIX ст., калі размежаванне прыказак (народных афарызмаў) і прымавак (фразеалагізмаў) яшчэ было ўмоўным, але апісваюцца (семантызуюцца і ілюструюцца) як сапраўдныя фразеалагізмы.

Вось тыповы прыклад у “Глумачальным слоўніку прыказак” (2011) І. Я. Лепешава і М. А. Якалцэвіч, параўн.: “Ад бяды ўцёк, а ў гора трапіў. Пра таго, хто з адной бяды трапіў у яшчэ большую. Каб не выгналі яго, ён павінен сам штодня выганяць людзей на панскія палеткі, стаяць над імі грутаном... Вось так, Яўхім Міхайлаў сын, ад бяды ўцёк, а ў гора трапіў (У. Ліпскі. Невядомы)” (стар. 52).

Адзінкі такога кшталту мэтазгодна кваліфікаваць як фразеалагічныя — устойлівыя фразы (паводле сучаснай агульнапрынятай тэрміна-

ПАЕНАРНОЕ ЗАГЕДАНИЕ I

логіі), або фразеалагізмы са структурай сказа ці маўленчыя формулы, напр.: *Папкадаваў воўк кабылу, пакінуў хвост ды грыву (кто каму)*; *Развязаўся мех не на смех (у каго)*. Тое самае і ў іншых мовах: руск. Вместе тесно, а врозь скучно (кому); польск. *Handluje jak diabeł o dusze (кто)*; *Rozumi aż nadto, ale statku brakuje (u kogo)*; англ. *Care killed a cat* (“Догляд <чый> забіў котку”); *Do as I say, not as I do* (“Рабі, як я кажу, а не як я раблю”) і да т.п. Трэба адзначыць, што размежаванне прыказак і фразеалагізмаў з’яўляецца актуальнай праблемай нарматыўнай парэміяграфіі і фразеаграфіі беларускай мовы і іншых моў [4, с. 134–138].

Прыказкі, паводле меркавання Э. Б. Тайлара, захаваліся да нашых дзён дзякуючы таму, што яны “не пазбаўленыя значэння самі па сабе, таму што іх дасціпнасць часта такая ж свежая і мудрасць іх не менш актуальная, як і ў старадаўнасці” [5, с. 76–77], што пацвярджаецца, у прыватнасці, шырокай актуалізацыяй прыказак у сучасным соцыуме з дапамогай “антыпрыказак”, якія не толькі парадзіруюць традыцыйны прыказкавы змест, але і спрыяюць захаванню прыказак у свядомасці носьбітаў мовы [3]. Гэта дазваляе сцвярджаць, што прыказкі на ўсім працягу свайго гістарычнага развіцця засталіся нязменнымі як тып выказванняў і як клас моўных адзінак па сваіх асноўных структурных і семантычных якасцях, змяніліся толькі роля і функцыі прыказак у камунікацыі, а таксама іх прадметна-тэматычны змест.

Сярод аднафразавых тэкстаў, якія наблілі ўстойлівасць і ўзнаўляльнасць у маўленні (якасць моўных клішэ), прыказкі з’яўляюцца найбольш гамагеннай групай адзінак, у межах якой можна вылучыць пэўную колькасць такіх, якія не змяняюцца на працягу многіх стагоддзяў — “асноўны прыказкавы фонд” [4, с. 85–99]. Прыказкі разам з крылатымі афарызмамі ўтвараюць асобную частку моўнай карціны свету і адлюстроўваюць нацыянальную культуру як зместам, так і сваёй фонавай семантыкай.

Літаратура

1. Береговская, Э. М. Стилистика однофразового текста (на материале русского, французского, английского и немецкого языков) / Э. М. Береговская. — М.: URSS: Ленанд, 2015. — С. 344.
2. Иванов, Е. Е. Афористичность и фактологичность однофразовых текстов / Е. Е. Иванов // Веснік МДУ імя А. А. Куляшова. Серыя А. 2017. — № 1. С. 91–92.
3. Іваноў, Я. Я. Беларускія антыпрыказкі як з’ява нацыянальнай лінгвакультуры / Я. Я. Іваноў // *Językoznawstwo*. 2020. — № 1(14). — С. 83–106.
4. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове: манаграфія / Я. Я. Іваноў. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. — С. 208.
5. Тайлор, Э. Б. Первобытная культура / Э. Б. Тайлор; пер. с англ. М.: Изд-во полит. литературы, 1989. — С. 573.